

HALMAI TAMÁS

FÉLELEMTŐL A FÉNYIG

FILIP TAMÁS: *TÖRMELEK; TELJES TÖREDÉK; KONTRASZTANYAG*

(1) Filip Tamás tizenegy kötetes, József Attila-díjas költő, egyedi vershangját számos irodalombarát ismeri, szereti. Jól nevesíthető sajátosságok emelik Filip líráját egyedi esztétikai tetté: szójátékos világteremtés, művelődéstörténeti utalások és átiratok, álomi jelenetezés, a váratlanság szürrealista eszköztára, melankóliát enyhítő irónia, történetmondó igény, önértelmező habitus, ars poeticák és gondolati-metafizikus futamok prózai tónusban, szabadverses formában – de mindig a nyelvi-poétikai intenzitás magas fokán.

(2) Az alább következő miniatűr a félelem illuzórikus (mert a szeretet abszolút) voltát hirdeti – a sérthetetlen kreatúrai önazonosság ismeretében. A vívámotívummal Adyra („Bajvívás volt itt: az ifju Minden / Keresztüldöfte Titok-dárdával / Az én szívemben a Halál szívét, / Ám él a szívem és él az Isten.”) is visszautaló *Törmelék* folyóiratközlésben még az *Edzőterem* címet viselte:

TÖRMELEK

Kezdődik a vívólecke,
lekapcsolják a villanyt.
Miszlikbe aprít a félelem,
de amikor kigyúlnak a fények,
nincs egy karcolás se rajtam.

(In: *Tejút nappal*, 2017.)

Elbeszélő egyszerűség indítja a szöveget, lakonikus alany-állítmányi szerkezet alkotja az első tagmondatot: „Kezdődik a vívólecke”. A sportszcenikától a folytatás emeli el a jelenetet, mely ellentétes („de”), kapcsolatos („és”), magyarázó („mivel”) és következtető („ezért”) viszonyt egyaránt megenged; a kötőszó elhagyása szintaktikailag több irányt nyit, azonban mindahány olvasat ugyanarra a sajátos mozzanatra mutat rá. Sötétben edzeni? Rádásul fegyverrel?

Meglepetésünket az ugyancsak higgadt modorban elővezetett harmadik sor fokozza: „Miszlikbe aprít a félelem”. Itt jövünk rá, hogy a „vívólecke” metaforikusan értendő, a költemény példázatot fejt ki. S hogy mi történik azzal, akit a félelem kaszabol le? Jelzők nélkül szorítkozik lényegre a zárlat tárgyilagos közlésrendje is: „de amikor kigyúlnak a fények, / nincs egy karcolás se rajtam.” A sötétségből a világosságba tér vissza a lírai jelenetkezés – s ezzel párhuzamosan *világosodhat meg* a beszélő és a befogadó is: a halálos fenyegetés csak a hunyt tér káprázata, ellenfelem nem a félelem, hanem önmagam voltam.

A történelem legkülönösebb vívóleckéje ez: a külön-külön sorokba rendezett öt tagmondat (öt különböző alannyal! – ez is a teljességet célzó, egyenúlyos egyszerűség része) arra int, hogy nem érdemes kardot rántani, ha az ellenfél csak a fejünkben létezik, s ott is a békességig fegyvertelen.

E minimalista tanítás visszafogott poétikai eszköztárral él, de hatása is alighanem épp ebben rejlik; olyannyira, hogy még a fölirat furcsasága is csak többedük meggondolásra tűnik föl: hiszen akit karddal (vagy törrel) szeleteltek apró darabokra, abból nem törmelék marad, a pusztításnak az egy másféle alakzata. De ha máshonnan vesszük szemügyre a címet? Úgy a tévképzetei közt veszteglő szubjektum, a teljességtől magát félelemmel elrekesztő ember *mint ontológiai törmelék* képzete rajzolódik ki. A félelem és fény közös munkája segít túllépni ezen a lelki-szellemi státuszon. Hogy ne féljünk.

(3) A testet darabjaira részletező kíváncsiság, avagy az anyagot az anyag-talan vonzásában fölhasogató eszméleti játék más Filip-versekbe is a seb révén föltáruuló sebezhetetlenség képzetét kódolja. A sejthető kórházi kontextus – a fenyegetettség metaforikájával: „Félek, kihalsz”, „izgága pokolgép” – misztikává emeli a paradoxont, a biblikusan békés vágóeszközök és a vér áztatta emberi belvilág nem szokványos kontrasztját: „Védett madár vagy, / ahogy rám nézel. / Félek, kihalsz, / mielőtt repülhettél volna. // Fáradt ágyadon pihensz, // odúd a világ, // izgága pokolgép a szíved. // Nézd, milyen szelídek / a szikék, és belül milyen / véres minden ember” (*Belül milyen*).

Egy korábbi darab két magános, markáns sor közé komponál toposzokat egybefűző tanítást. Az „Engedd” óhaja még lehetne önmegszólító lecke – ám az elismételt „Add” fohásszá rendezi a retorikát. Az újrakezdés-újjaszületés reménysége fokról fokra, strófáról strófára bomlik ki; a „visszavart ujj” mint a test helyreállításának hasonlata az első szint, a toronyórák magasában örökké bővíthető idő a második, a part és örvény folyami életpéldázata a harmadik: „Engedd, hogy elkezdődjön újra. // Ahogy a visszavart ujj egyszer / csak megint érezni kezdi, hogy / milyen a fájdalom, és örül, / amikor

ráismer a túsúrásra, / a forróságra, fagyra. // Add, hogy a tornyok nyugtalan / homlokán az órák megint mutassák / az időt. És legyen minden örök, / mint a fölszálló teagóz, amibe / arcunkat mártani gyönyörűség. // És add, hogy ne örüljünk túl / korán, csak akkor, ha majd végre / szilárdat érzünk, mert a szelíd / áramlat, mely a kimerült úszót / magához ölelve part felé viszi, / olykor maga az örvény (*Megint*).

S a *Törmelék* epigrammakarakterével rokon egy másik ötsoros, mely a „színről színre látunk” Szent Pál-i téziséét engedi át a nyelvnek – hogy az áthangzás játéka („szívről szívre járunk”) a tükrök groteszk funkcióvesztésével (ugyanakkor a tükörjég – mint „síkos terep” – asszociációjával, valamint a sebzettség krisztusi jegyével is) figyelmeztessen a mindenünnen leselkedő kegyelemre, avagy a szeretet bennünk lakozó túlvilágára (a fájdalmas-játékos jelenetezés része a „terepen”–„szeretet” csikorgó asszonánca): „Most még szívről szívre járunk, / megcsúsza néha a síkos terepen, / de ha majd homályos tükrök / sebzik fel meztelen lábunk, / megmoccan bennünk a szeretet” (*Megmoccan*).

(4) Mesék, mítoszok, mondák ódon ködéből világlik elő, de a középkori heraldika és a keresztény ábrázolástan is ismeri, és a kortárs fantasykultúra is nagy becsben tartja az unikornis alakját, alakzatát. A *Teljes töredék* a jelentékenyen eredeti egyszarvú-ábrázolások sorát gyarapítja.

TELJES TÖREDÉK

Az advent lassan végéhez ér,
ez már a vigília, az éjjel hosszú,
mint az élet, egyszerre kétfelé tart,
az új és a régi hajnal keresik egymást.
Zaklató álmod még zaklatóbb
ébredésbe emel. Pedig csak két
összezárt térdet kerestél,
ahol egyszarvú fejed megpihenhet,
és emberré válva nézhetsz
valakit úgy, ahogy ünnepen
nézik egymást az emberek.

(In: *Nulladik nap*, 2020.)

Unikornis, advent, szerelem – három nagy *mitológémát* (más olvasatban: szentséget) boronál egybe Filip Tamás egyik legszebb, legmeghittebb verse.

Az első versmondatot négy, *enjambement*-okkal nem bonyolított sor alkotja. Tézisszerű higgadság (vö. „lassan”, „hosszú”) ad számot az adventi időszak élményvilágáról, a sötétséget kiterjesztő várakozás lelkületéről, azaz a hajnalvárás misztériumáról. A hasonlat („az éjjel hosszú, / mint az élet”) ontológiai szintre emeli a megtapasztalást, a keresés megszemélyesítéssel megtöltött motívuma („az új és a régi hajnal keresik egymást”) a folytatást előlegezi.

A mindezt összegző, második közlésegység kurtább, feszültebb; ebben a(z ön)megszólító személyesség („álmod”), a fokozás („Zaklató”–„zaklatóbb”) és a szemantikai törésre vezető soráthajlás („zaklatóbb”/„ébredésbe”) is szerepet játszik.

Ellentétes mellérendelés („Pedig...”) feszíti szembe a közöltekkel a harmadik mondat múlt időt („kerestél”) kezdeményező, de a jelenből a *mindenkori* jövő időbe irányuló igehasználátát („megpihenhet”, „nézhetsz”). A -hat/-het képző vágyott lehetőségként hagyja nyitva, amit a zárósor általános kijelentése („nézik”) reményteli igazságmondásként rögzít.

Advent, vigília, éjjel és hajnal bonyolult összjátékában vesztegel, és saját identitását is újraalkotandónak mutatja („emberré válva”) egyelőre a szubjektum, de az ünnepi bizonytalanság („valakit”) inkább ünnepet, mint bizonytalanságot ígér.

(5) Az ölbe hajtott fej toposza a Filip-líra más pontján is feltűnik, s ugyancsak a megérkezés óhajtott békéjét, avagy a szerelem szűzies metafizikáját jeleníti meg; immár az alanyi beszéd személyességével. Egyetlen betű elhagyása (mint a *lemondás* finom gesztusa – vagy a gyarlóság és feledékenység jótéteménye?) elég, hogy az egyszarvúból egyszavú legyen, a beszélőből pedig hallgatag boldogságvárományos. A cím és szöveg egybesodrása a jelenet aszketikus lényegiségét sugallja, a névszói-igei állítmány kettébontása („Egyszavú // vagyok”) a személyiség sérülékenységének kifejezésén túl a két elem külön-külön érvényes nyomatékát eredményezi: „Egyszavú // vagyok, / de még azt az egyet is / elfelejtettem. Inkább / öledbe hajtánám fejem. / Már csak a tisztást kell / megkeresnem, ahol ülsz / és vársz ezer éve.”

(6) Jeles példák (Pilinszky: *Van Gogh imája*, Nemes Nagy: *Madár*; Tandori: *Hommage* stb.) tanúskodnak róla, hogy a 3×4 soros verstáv sajátos esztétikai teljesség alakzata lehet. A szemnek barátságos, majdnem szonettnyi terjedelem és az egyensúlyosan háromosztatú struktúra – mely a tézis–antitézis–szintézis szerkesztést is lehetővé teszi – a modern lírai megszólalásba archaikus energiákat szűr. Filip Tamás költői műhelyében is.

KONTRASZTANYAG

A kiléptető kaput még szerelik, de
nemsokára állni fog, mint egy kis
diadalív, mely büszkén hirdeti:
fegyvertelen, aki itt átjutott.

Nagy a tülekedés, hátulról nyomnak,
nagyon feltorlódtunk a várócsarnokban,
de az utcák labirintusa felszívja
majd a megkönnyebbült tömeget.

S ahogy kiválok, belevetem magam,
és indulok egyszerre több irányba,
mint a kontrasztanyag... Én láthatatlanná
válok, hogy látszódjanak az utak.

(In: *Helikon*, 2020/13.)

A cím hűvös orvoskémiai terminusa szakcikket is sejtethetne, költői alkotás fölrirataként azonban allegorikus-példázatos jelentéstant előlegez. És nem csatalkozunk; a szöveg határfokát épp az emeli igen magasra, hogy értelme rögzíthetetlen, tartalma határt nem ismerő.

Az első versszak műszaki mozzanatsort beszél el szikáran. A szerelés alatt álló „kiléptető kapu” helyét, helyzetét, funkcióját nem pontosítják fölösleges szavak, csupán egy hasonlat („mint egy kis / diadalív”) intim pompája s a „fegyvertelen” melléknév jelentésvonzatai érzékeltetik: olyan jövő van készülöben, mely a békesség új dimenzióját nyitja meg.

A második szakasz is egyetlen versmondatból áll, ez nyugalmasan magabiztos retorikát eredményez. A nyitány elbeszélő módozata után alanyibbá válik a beszéd, de egyelőre csak az elszenvedés szubjektumaként („nyomnak”) és egy közösség részeként („feltorlódtunk”) körvonalazódik a beszélő identitása. A benső időlegesség („várócsarnok”) után a kintlétre olyan metafora vonatkozik („labirintusa”), mely egy vélelmezhető eredeti metaforát („utcák”) cizellál szabatosabbá. S míg a fölütésben a „fegyvertelen” állítmány, itt a „megkönnyebbült” jelző kelt eszkatologikus képzeteket.

Az utolsó strófa már két mondatra tagolódik, ráadásul az első három pont zárja: mindez konklúziós nyomatékot ad a vers befejezésének. E rész aktív ént („kiválok, belevetem”, „indulok”) léptet színre; az utolsó ide vonat-

kozó állítmány azonban egy új kiszolgáltatottság – avagy áldozati státusz – megjelenítője: „válok”. Szép paradoxon, hogy épp az *önmagáról lemondás* alkalmá-ethosza hívja-kényszeríti elő a beszélőből a saját nyelvi önazonosság fölmutatását. Spirituális nézőpontból: az értelenség üdvét csak az választhatja, aki az éntudatot magában már fölépítette.

Indulni – „egyszerre több irányba”? Láthatatlanságot vállalni, hogy – például az utánunk jövők biztatására-tájékoztatására – „látszódjanak az utak”? A lírai én a maga mögött hagyott zónából (kézenfekvő olvasatban: az élet, avagy a halandóság teréből) az ego földi törekvéseit közös túlvilággá szétoldó tartományba lép át, a személyes létet egy létezőbb személytelenségre cseréli. Ehhez alighanem katarzis, megvilágosodás vagy halál kell. Nemcsak a beszélő, hanem az értelmezés is „egyszerre több irányba” indulhat innen... (Akár metapoétikai szinten is: a „mint a kontrasztanyag” szókép tárgyiasítja a beszélőt, ami a személytelenséget mint egy nagyobb, érvényesebb, végső személyesség lehetőségét kínálja. E metafizikai kontextusban az objektumokat szubjektivitással átfűtő, tárgyias költészeti hagyomány is friss, fonák életre kel.)

Összetett szó a „kontrasztanyag”, de csábít arra, hogy csaljunk az elemekre bontással. Ha nem a „kontraszt”, hanem a „kontra” előtagot olvassuk ki belőle, a folytatás „szt” + „anyag”, azaz *szent anyag* lesz... Ami talán az anyagtalan másik neve.

Halmai Tamás

magyartanár, irodalmár, korrektor,

József Attila-díjas költő

E-mail: felhoposta@gmail.com

Szerzői blogja: www.felhoposta.blogspot.hu